

ॐ नमः परमात्मने, श्री महागणपतये नमः, श्री गुरुभ्यो नमः
हरिः ॐ

6.4 षष्ठकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः - सोममन्त्रब्राह्मणम्

Contents

6.4 षष्ठकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः - सोममन्त्रब्राह्मणनिरूपणं

1

ॐ नमः परमात्मने, श्री महागणपतये नमः, श्री गुरुभ्यो नमः हरिः ॐ

6.4 षष्ठकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः - सोममन्त्रब्राह्मणनिरूपणं

6.4 षष्ठकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः - सोममन्त्रब्राह्मणनिरूपणं

TS 6.4.1.1

यज्ञेन । वै । प्रजापतिरिति प्रजा - पतिः । प्रजा इति प्र - जाः । असृजत् । ताः । उपयङ्गिरित्युपयट्-भिः । एव । असृजत् । यत् । उपयज इत्युप - यजः । उपयजतीत्युप - यजति । प्रजा इति प्र - जाः । एव । तत् । यजमानः । सृजते । जघनादर्धादिति जघन - अर्धात् । अवेति । द्यति । जघनादर्धादिति जघन-अर्धात् । हि । प्रजा इति प्र - जाः । प्रजायन्त इति प्र - जायन्ते । स्थविमतः । अवेति । द्यति । स्थविमतः । हि । प्रजा इति प्र-जाः । प्रजायन्त इति प्र-जायन्ते । असंभिन्दन्नित्यसं - भिन्दन् । अवेति । द्यति । प्राणानामिति प्र - अनानाम् । असंभेदायेत्यसं - भेदाय । न । पर्यावर्तयतीति परि - आवर्तयति । यत् । पर्यावर्तयेदिति परि - आवर्तयेत् । उदावर्तः । प्रजा इति प्र - जाः । ग्राहुकः । स्यात् । समुद्रम् । गच्छ । स्वाहा । इति । आह । रेतः । 1

TS 6.4.1.2

एव । तत् । दुधाति । अन्तरिक्षम् । गच्छ । स्वाहा । इति । आह । अन्तरिक्षेण । एव । अस्मै । प्रजा इति प्र - जाः । प्रेति । जनयति । अन्तरिक्षम् । हि । अन्विति । प्रजा इति प्र - जाः । प्रजायन्त इति प्र - जायन्ते । देवम् । सवितारम् । गच्छ । स्वाहा । इति

। आ॒ह । स॒वितृ॑प्र॒सूत॒ इति॑ स॒वितृ॑ - प्र॒सूतः॑ । ए॒व । अ॒स्मै । प्र॒जा इति॑ प्र - जाः । प्रेति॑ । ज॒नय॑ति । अ॒होरा॒त्रे इत्य॑हः - रा॒त्रे । ग॒च्छ । स्वाहा॑ । इति॑ । आ॒ह । अ॒होरा॒त्राभ्या॑मित्य॑हः - रा॒त्राभ्या॑म् । ए॒व । अ॒स्मै । प्र॒जा इति॑ प्र-जाः । प्रेति॑ । ज॒नय॑ति । अ॒होरा॒त्रे इत्य॑हः-रा॒त्रे । हि । अ॒न्विति॑ । प्र॒जा इति॑ प्र - जाः । प्र॒जाय॑न्त॒ इति॑ प्र-जाय॑न्ते । मि॒त्रावरु॑णा॒विति॑ मि॒त्रा-वरु॑णौ । ग॒च्छ । स्वाहा॑ । 2

TS 6.4.1.3

इति॑ । आ॒ह । प्र॒जास्विति॑ प्र - जासु॑ । ए॒व । प्र॒जाता॑स्विति॑ प्र - जा॒तासु॑ । प्रा॒णापा॑ना॒विति॑ प्राण - अ॒पा॒नौ । दु॒धाति॑ । सोम॑म् । ग॒च्छ । स्वाहा॑ । इति॑ । आ॒ह । सौ॒म्याः । हि । दे॒वत॑या । प्र॒जा इति॑ प्र - जाः । य॒ज्ञम् । ग॒च्छ । स्वाहा॑ । इति॑ । आ॒ह । प्र॒जा इति॑ प्र-जाः । ए॒व । य॒ज्ञियाः॑ । क॒रोति॑ । छ॒न्दाश्॑सि । ग॒च्छ । स्वाहा॑ । इति॑ । आ॒ह । प॒शवः॑ । वै । छ॒न्दाश्॑सि । प॒शून् । ए॒व । अ॒वेति॑ । रु॒न्धे । द्यावा॑पृथि॒वी इति॑ द्यावा॑-पृथि॒वी । ग॒च्छ । स्वाहा॑ । इति॑ । आ॒ह । प्र॒जा इति॑ प्र - जाः । ए॒व । प्र॒जाता॑ इति॑ प्र-जा॒ताः । द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑मिति॑ द्यावा॑ - पृथि॒वीभ्या॑म् । उ॒भय॑तः । प॒रीति॑ । गृ॒ह्णाति॑ । न॒भः । 3

TS 6.4.1.4

दि॒व्यम् । ग॒च्छ । स्वाहा॑ । इति॑ । आ॒ह । प्र॒जाभ्य॑ इति॑ प्र-जाभ्यः॑ । ए॒व । प्र॒जाता॑भ्य॑ इति॑ प्र - जा॒ताभ्यः॑ । वृ॒ष्टिम् । नीति॑ । य॒च्छति॑ । अ॒ग्निम् । वै॒श्वान॑रम् । ग॒च्छ । स्वाहा॑ । इति॑ । आ॒ह । प्र॒जा इति॑ प्र - जाः । ए॒व । प्र॒जाता॑ इति॑ प्र - जा॒ताः । अ॒स्याम् । प्र॒तीति॑ । स्था॒पय॑ति । प्रा॒णाना॑मिति॑ प्र-अ॒नाना॑म् । वै । ए॒षः । अ॒वेति॑ । द्यति॑ । यः । अ॒व॒द्यती॑यव - द्यति॑ । गु॒दस्य॑ । म॒नः । मे । हा॒र्दि । य॒च्छ । इति॑ । आ॒ह । प्रा॒णानिति॑ प्र - अ॒नान् । ए॒व । य॒था॒स्था॒नमिति॑ यथा - स्था॒नम् । उ॒पेति॑ । हृ॒यते॑ । प॒शोः । वै । आ॒ल॒ब्ध॒स्येत्या॑- ल॒ब्ध॒स्य॑ । हृ॒दय॑म् । शु॒क् । ऋ॒च्छति॑ । सा । हृ॒दय॑शू॒लमिति॑ हृदय - शू॒लम् । 4

TS 6.4.1.5

अ॒भि । स॒मि॒तिं । ए॒ति । यत् । पृ॒थि॒व्याम् । हृ॒द॒य॒शू॒ल॒मि॒तिं हृ॒द॒य - शू॒लम् । उ॒द्वा॒स॒ये॒दि॒त्यु॒त् - वा॒स॒ये॒त् । पृ॒थि॒वीम् । शु॒चा । अ॒र्प॒ये॒त् । यत् । अ॒प्सि॒स्व॒त्य॒प् - सु । अ॒पः । शु॒चा । अ॒र्प॒ये॒त् । शु॒क्ल॑स्य । च । आ॒र्द्र॑स्य । च । स॒न्धा॒वि॒तिं सं - धौ । उ॒दि॒तिं । वा॒स॒य॒ति । उ॒भय॑स्य । शा॒न्त्यै । यम् । द्वि॒ष्या॒त् । तम् । ध्या॒ये॒त् । शु॒चा । ए॒व । ए॒नम् । अ॒र्प॒य॒ति ॥ 5

(रेतो॑ - मि॒त्रा॒वरु॑णौ गच्छ॒ स्वाहा॒ - नभो॑ - हृ॒द॒य॒शू॒लं - द्वा॒त्रि॒ंश॒च्च) (A1)

TS 6.4.2.1

दे॒वाः । वै । य॒ज्ञम् । आ॒ग्नी॒द्वा॒ इ॒त्या॒ग्निं - इ॒द्वे । वी॒तिं । अ॒भ॒ज॒न्तु । त॒तः । यत् । अ॒त्य॒शि॒ष्य॒ते॒त्य॒ति॒-अ॒शि॒ष्य॒त । तत् । अ॒ब्रु॒व॒न् । व॒स॒तु । नु । नः । इ॒दम् । इ॒ति । तत् । व॒स॒ती॒व॒री॒णाम् । व॒स॒ती॒व॒रि॒त्व॒मि॒तिं व॒स॒ती॒व॒रि - त्वम् । तस्मि॑न् । प्रा॒तः । न । स॒मि॒तिं । अ॒श॒कु॒व॒न् । तत् । अ॒प्सि॒स्व॒त्य॒प् - सु । प्रे॒तिं । अ॒वे॒श॒य॒न् । ताः । व॒स॒ती॒व॒रीः । अ॒भ॒व॒न् । व॒स॒ती॒व॒रीः । गृ॒ह्णा॒ति । य॒ज्ञः । वै । व॒स॒ती॒व॒रीः । य॒ज्ञम् । ए॒व । आ॒र॒भ्ये॒त्या॑ - र॒भ्यं । गृ॒ही॒त्वा । उ॒पे॒तिं । व॒स॒ति॒ । य॒स्य॑ । अ॒गृ॒ही॒ताः । अ॒भी॒तिं । नि॒म्रो॒चे॒दि॒तिं नि - म्रो॒चे॒त् । अ॒ना॒र॒ब्ध॒ इ॒त्य॒ना॑ - र॒ब्धः । अ॒स्य॒ । य॒ज्ञः । स्या॒त् । 6

TS 6.4.2.2

य॒ज्ञम् । वी॒तिं । छि॒न्धा॒त् । ज्यो॒ति॒ष्या॑ । वा । गृ॒ही॒या॒त् । हि॒र॒ण्य॒म् । वा । अ॒व॒धा॒ये॒त्य॒व - धाय॑ । स॒शु॒क्रा॒णामि॒ति॒ स॒शु॒क्रा॒णाम् । ए॒व । गृ॒ह्णा॒ति । यः । वा । ब्रा॒ह्म॒णः । ब॒हु॒या॒जी॒तिं ब॒हु - या॒जी । त॒स्य॑ । कुं॒भ्या॑नाम् । गृ॒ही॒या॒त् । सः । हि । गृ॒ही॒त॒व॒स॒ती॒व॒री॒क॒ इति॑ गृ॒ही॒त - व॒स॒ती॒व॒री॒कः । व॒स॒ती॒व॒रीः । गृ॒ह्णा॒ति । प॒श॒वः । वै । व॒स॒ती॒व॒रीः । प॒शून् । ए॒व । आ॒र॒भ्ये॒त्या॑ - र॒भ्यं । गृ॒ही॒त्वा । उ॒पे॒तिं । व॒स॒ति॒ । यत् । अ॒न्वी॒पम् । तिष्ठ॑न् । गृ॒ही॒या॒त् । नि॒र्मा॒र्गु॒का॒ इति॑ निः - मा॒र्गु॒काः । अ॒स्मा॒त् । प॒श॒वः । स्युः । प्र॒ती॒पम् । तिष्ठ॑न् । गृ॒ह्णा॒ति । प्र॒ति॒रु॒द्ध॒ये॒ति॒ प्रति॑ - रु॒द्धय॑ । ए॒व । अ॒स्मै । प॒शून् । गृ॒ह्णा॒ति । इ॒न्द्रः । 7

TS 6.4.2.3

वृत्रम् । अ॒ह॒न् । सः । अ॒पः । अ॒भीति॑ । अ॒म्रिय॑त् । ता॒साम् । यत् । मे॒द्व्यम् । य॒ज्ञिय॑म् ।
 । स॒दे॒वमि॑ति॒ स - दे॒वम् । आ॒सीत् । तत् । अ॒तीति॑ । अ॒मुच्य॑त् । ताः । व॒ह॒न्तीः । अ॒भ॒व॒न् ।
 । व॒ह॒न्तीनाम् । गृ॒ह्णा॒ति । याः । ए॒व । मे॒द्व्याः । य॒ज्ञियाः॑ । स॒दे॒वा इति॑ स - दे॒वाः ।
 आ॒पः । ता॒साम् । ए॒व । गृ॒ह्णा॒ति । न । अ॒न्त॒माः । व॒ह॒न्तीः । अ॒तीति॑ । इ॒यात् । यत् ।
 अ॒न्त॒माः । व॒ह॒न्तीः । अ॒ती॒यादि॑त्य॒ति-इ॒यात् । य॒ज्ञम् । अ॒तीति॑ । म॒न्ये॒त् । न । स्था॒व॒राणा॑म् ।
 । गृ॒ह्णी॒यात् । व॒रु॒णगृ॑ही॒ता इति॑ व॒रु॒ण - गृ॑ही॒ताः । वै । स्था॒व॒राः । यत् । स्था॒व॒राणा॑म् ।
 गृ॒ह्णी॒यात् । 8

TS 6.4.2.4

व॒रु॒णेन॑ । अ॒स्य॒ । य॒ज्ञम् । ग्रा॒ह॒येत् । यत् । वै । दि॒वा । भ॒व॒ति । अ॒पः । रा॒त्रिः ।
 । प्रे॒ति । वि॒श॒ति । तस्मा॑त् । ता॒म्राः । आ॒पः । दि॒वा । दृ॒ष्ट्रे । यत् । न॒क्तम् ।
 भ॒व॒ति । अ॒पः । अ॒हः । प्रे॒ति । वि॒श॒ति । तस्मा॑त् । च॒न्द्राः । आ॒पः । न॒क्तम् ।
 दृ॒ष्ट्रे । छा॒यायै॑ । च । आ॒त॒प॒त् इत्या॑ - त॒प॒तः । च । स॒न्धा॒वि॒ति सं - धौ । गृ॒ह्णा॒ति ।
 अ॒हो॒रा॒त्रयो॑रि॒त्य॒हः - रा॒त्रयोः॑ । ए॒व । अ॒स्मै । वर्ण॑म् । गृ॒ह्णा॒ति । ह॒विष्म॑तीः । इ॒माः । आ॒पः ।
 । इति॑ । आ॒ह । ह॒विष्कृ॑ताना॒मिति॑ ह॒विः - कृ॑ता॒नाम् । ए॒व । गृ॒ह्णा॒ति । ह॒विष्मान् । अ॒स्तु । 9

TS 6.4.2.5

सूर्यः । इति॑ । आ॒ह । स॒शु॒क्राणा॑मि॒ति स - शु॒क्राणा॑म् । ए॒व । गृ॒ह्णा॒ति । अ॒नु॒ष्टु॒भे॒त्य॒नु - स्तु॒भा ।
 । गृ॒ह्णा॒ति । वाक् । वै । अ॒नु॒ष्टु॒गि॒त्य॒नु - स्तु॒क् । वा॒चा । ए॒व । ए॒नाः । स॒र्व॒या । गृ॒ह्णा॒ति ।
 च॒तु॒ष्प॒द॒येति॑ च॒तुः - प॒द॒या । ऋ॒चा । गृ॒ह्णा॒ति । त्रिः । सा॒द॒य॒ति । स॒प्त । स॒मि॒ति । प॒द्य॒न्ते ।
 स॒प्त॒प॒देति॑ स॒प्त - प॒दा । श॒क्र॑री । प॒श॒वः । श॒क्र॑री । प॒शून् । ए॒व । अ॒वेति॑ । रु॒न्धे । अ॒स्मै ।
 वै । लो॒काय॑ । गा॒र॒ह॑प॒त्य इति॑ गा॒र॒ह॑ - प॒त्यः । एति॑ । धी॒य॒ते । अ॒मुष्मै॑ । आ॒ह॒व॒नीय॑ इत्या॑

- हवनीयः । यत् । गार्हपत्य इति गार्ह - पत्ये । उपसादयेदित्युप - सादयेत् । अस्मिन् ।
लोके । पशुमानिति पशु - मान् । स्यात् । यत् । आहवनीय इत्या - हवनीये । अमुष्मिन् । 10

TS 6.4.2.6

लोके । पशुमानिति पशु - मान् । स्यात् । उभयोः । उपेति । सादयति । उभयोः ।
एव । एनम् । लोकयोः । पशुमन्तमिति पशु - मन्तम् । करोति । सर्वतः । परीति ।
हरति । रक्षसाम् । अपहत्या इत्यप - हत्यै । इन्द्राग्नियोरितीन्द्र - अग्नियोः । भागधेयीरिति
भाग - धेयीः । स्थ । इति । आह । यथायजुरिति यथा-यजुः । एव । एतत् । आग्नीद्ध
इत्याग्नि - इद्धे । उपेति । वासयति । एतत् । वै । यज्ञस्य । अपराजितमित्यपरा-जितम् ।
यत् । आग्नीद्धमित्याग्नि - इद्धम् । यत् । एव । यज्ञस्य । अपराजितमित्यपरा - जितम् ।
तत् । एव । एनाः । उपेति । वासयति । यतः । खलु । वै । यज्ञस्य । विततस्येति
वि - ततस्य । न । क्रियते ( ) । तत् । अन्विति । यज्ञम् । रक्षांसि । अवेति ।
चरन्ति । यत् । वहन्तीनाम् । गृह्णाति । क्रियमाणम् । एव । तत् । यज्ञस्य । शये ।
रक्षसाम् । अनन्ववचारायेत्यनन्तु - अवचाराय । न । हि । एताः । ईलयन्ति । एति ।
तृतीयसवनादिति तृतीय - सवनात् । परीति । शेरे । यज्ञस्य । सन्तत्या इति सं - तत्यै ॥ 11

(स्या - दिन्द्रो - गृह्णीया - दस्त्व - मुष्मिन् - क्रियते - षड्विंशतिश्च) (A2)

TS 6.4.3.1

ब्रह्मवादिन इति ब्रह्म-वादिनः । वदन्ति । सः । तु । वै । अद्भ्युः । स्यात् । यः ।
सोमम् । उपावहरन्नित्युप - अवहरन् । सर्वाभ्यः । देवताभ्यः । उपावहरेदित्युप - अवहरेत्
। इति । हृदे । त्वा । इति । आह । मनुष्येभ्यः । एव । एतेन । करोति । मनसे ।
त्वा । इति । आह । पितृभ्य इति पितृ - भ्यः । एव । एतेन । करोति । दिवे । त्वा
। सूर्याय । त्वा । इति । आह । देवेभ्यः । एव । एतेन । करोति । एतावतीः । वै ।

देवताः । ताभ्यः । एव । ए॒न॒म् । सर्वा॑भ्यः । उ॒पाव॑हरतीत्यु॒प - अव॑हरति । पुरा । वा॒चः । 12

TS 6.4.3.2

प्रव॑दितोरिति प्र - व॒दितोः । प्रा॒त॒र॒नु॒वा॒कमि॑ति प्रातः - अ॒नु॒वा॒कम् । उ॒पाक॑रोतीत्यु॒प-आक॑रोति । याव॑ती । एव । वाक् । ताम् । अवे॑ति । रु॒न्धे । अ॒पः । अ॒ग्रे । अ॒भिव्या॑हरतीत्य॑भि - व्या॑हरति । य॒ज्ञः । वै । आपः । य॒ज्ञम् । एव । अ॒भीति॑ । वाच॑म् । वी॑ति । सु॒ज॒ति । सर्वा॑णि । छ॒न्दा॑ंसि । अ॒न्वि॑ति । आ॒ह । प॒शवः॑ । वै । छ॒न्दा॑ंसि । प॒शून् । एव । अवे॑ति । रु॒न्धे । गा॒य॒त्रि॒या । तेज॑स्काम॒स्येति॑ तेजः - का॒म॒स्य॒ । प॒रीति॑ । द॒द्ध्यात् । त्रि॒ष्टु॒भा । इ॒न्द्रि॒यका॑म॒स्येती॑न्द्रि॒य - का॒म॒स्य॒ । जग॑त्या । प॒शुका॑म॒स्येति॑ प॒शु - का॒म॒स्य॒ । अ॒नु॒ष्टु॒भेत्य॑नु - स्तु॒भा । प्र॒ति॒ष्ठाका॑म॒स्येति॑ प्र॒ति॒ष्ठा - का॒म॒स्य॒ । प॒ङ्क्या । य॒ज्ञका॑म॒स्येति॑ य॒ज्ञ - का॒म॒स्य॒ । वि॒राजे॑ति वि - राजा॑ । अ॒न्नका॑म॒स्येत्य॑न्न - का॒म॒स्य॒ । शृ॒णोतु॑ । अ॒ग्निः । स॒मिधे॑ति सं - इ॒धा । हव॑म् । 13

TS 6.4.3.3

मे । इति॑ । आ॒ह । स॒वि॒तृप्र॑सूत इति॑ स॒वि॒तृ - प्र॑सूतः । एव । दे॒वता॑भ्यः । नि॒वेद्ये॑ति नि - वेद्य॑ । अ॒पः । अ॒च्छ । ए॒ति । अ॒पः । इ॒ष्य । हो॒तः । इति॑ । आ॒ह । इ॒षित॑म् । हि । कर्म॑ । क्रि॒यते॑ । मै॒त्रावरु॑ण॒स्येति॑ मै॒त्रा-वरु॑ण॒स्य॒ । च॒मसा॑द्ध्य॒विति॑ च॒मस-अ॑द्ध्यो॒ । एति॑ । द्र॒व । इति॑ । आ॒ह । मि॒त्रावरु॑णा॒विति॑ मि॒त्रा - वरु॑णौ । वै । अ॒पाम् । ने॒तारौ॑ । ताभ्या॑म् । एव । ए॒नाः । अ॒च्छ । ए॒ति । दे॒वीः । आपः । अ॒पाम् । न॒पात् । इति॑ । आ॒ह । आ॒ह॒त्येत्या॑ - हु॒त्या । एव । ए॒नाः । नि॒ष्क्री॑येति॑ निः - क्री॒य । गृ॒ह्णा॒ति । अथो॑ इति॑ । ह॒विष्कृ॑ताना॒मिति॑ ह॒विः - कृ॑ताना॒म् । एव । अ॒भिघृ॑ताना॒मित्य॑भि - घृ॒ताना॒म् । गृ॒ह्णा॒ति । 14

TS 6.4.3.4

का॒र॒षिः । अ॒सि । इति॑ । आ॒ह । श॒म॒लम् । एव । आ॒साम् । अ॒पेति॑ । प्ला॒व॒यति॑ । स॒मु॒द्रस्य॑ । वः । अ॒क्षित्यै॑ । उ॒दिति॑ । न॒ये । इति॑ । आ॒ह । तस्मा॑त् । अ॒द्यमा॑नाः । पी॒यमा॑नाः ।

। आपः । न । क्षीयन्ते । योनिः । वै । यज्ञस्य । चात्वालम् । यज्ञः । वसतीवरीः ।
 । होतृचमसमिति होतृ - चमसम् । च । मैत्रावरुणचमसमिति मैत्रावरुण - चमसम् । च ।
 सस्पर्श्येति सं - स्पर्श्य । वसतीवरीः । व्यानयतीति वि - आनयति । यज्ञस्य । सयोनितायेति
 सयोनि - त्वाय । अथो इति । स्वात् । एव । एनाः । योनेः । प्रेति । जनयति । अद्भ्यो
 इति । अवेः । अपा(3)ः । इति । आह । उत ( ) । ईम् । अनन्नुमुः । उत । इमाः ।
 पश्य । इति । वाव । एतत् । आह । यदि । अग्निष्टोम इत्यग्नि - स्तोमः । जुहोति । यदि ।
 उक्थ्यः । परिधाविति परि - धौ । नीति । मर्ष्टि । यदि । अतिरात्र इत्यति - रात्रः । यजुः ।
 वदन् । प्रेति । पद्यते । यज्ञक्रतूनामिति यज्ञ - क्रतूनाम् । व्यावृत्त्या इति वि - आवृत्त्यै ॥ 15

(वाचो-हव-मभिघृतानां गृह्णात्यु - त - पञ्चविंशतिश्च) (A3)

TS 6.4.4.1

देवस्य । त्वा । सवितुः । प्रसव इति प्र - सवे । इति । ग्रावाणम् । एति । दत्ते ।
 प्रसूत्या इति प्र - सूत्यै । अश्विनोः । बाहुभ्यामिति बाहु-भ्याम् । इति । आह । अश्विनौ
 । हि । देवानाम् । अद्भ्यो इति । आस्ताम् । पूष्णः । हस्ताभ्याम् । इति । आह ।
 यत्यै । पशवः । वै । सोमः । व्यान इति वि - अनः । उपाशुसवन इत्युपाशु -
 सवनः । यत् । उपाशुसवनमित्युपाशु - सवनम् । अभीति । मिमीते । व्यानमिति वि
 - अनम् । एव । पशुषु । दुधाति । इन्द्राय । त्वा । इन्द्राय । त्वा । इति । मिमीते
 । इन्द्राय । हि । सोमः । आह्रियत् इत्या - ह्रियते । पञ्च । कृत्वः । यजुषा । मिमीते । 16

TS 6.4.4.2

पञ्चाक्षरेति पञ्च-अक्षरा । पङ्क्तिः । पाङ्क्तः । यज्ञः । यज्ञम् । एव । अवेति । रुन्धे । पञ्च ।
 कृत्वः । तूष्णीम् । दश । समिति । पद्यन्ते । दशाक्षरेति दश - अक्षरा । विराडिति वि - राट्
 । अन्नम् । विराडिति वि - राट् । विराजेति वि - राजा । एव । अन्नाद्यमित्यन्न - अद्यम् । अवेति

। रुन्धे । श्वात्राः । स्थ । वृत्रतुर इति वृत्र - तुरः । इति । आह । एषः । वै । अपाम् । सोमपीथ इति सोम - पीथः । यः । एवम् । वेद । न । अपिस्वित्यप् - सु । आर्तिम् । एति । ऋच्छति । यत् । ते । सोम । दिवि । ज्योतिः । इति । आह । एभ्यः । एव । एनम् । 17

TS 6.4.4.3

लोकेभ्यः । समिति । भरति । सोमः । वै । राजा । दिशः । अभीति । अद्भ्यायत् । सः । दिशः । अनु । प्रेति । अविशत् । प्राक् । अपाक् । उदक् । अधराक् । इति । आह । दिग्भ्य इति दिक् - भ्यः । एव । एनम् । समिति । भरति । अथो इति । दिशः । एव । अस्मै । अवेति । रुन्धे । अम्ब । नीति । स्वर । इति । आह । कामुकाः । एनम् । स्त्रियः । भवन्ति । यः । एवम् । वेद । यत् । ते । सोम । अदाभ्यम् । नाम । जागृवि । इति । 18

TS 6.4.4.4

आह । एषः । वै । सोमस्य । सोमपीथ इति सोम - पीथः । यः । एवम् । वेद । न । सौम्याम् । आर्तिम् । एति । ऋच्छति । घन्ति । वै । एतत् । सोमम् । यत् । अभिषुण्वन्तीत्यभि - सुन्वन्ति । अशून् । अपेति । गृह्णाति । त्रायते । एव । एनम् । प्राणा इति प्र - अनाः । वै । अशवः । पशवः । सोमः । अशून् । पुनः । अपीति । सृजति । प्राणानिति प्र - अनान् । एव । पशुषु । दुधाति । द्वौद्वौविति द्वौ - द्वौ । अपीति । सृजति । तस्मात् । द्वौद्वौविति द्वौ - द्वौ । प्राणा इति प्र - अनाः ॥ 19

(यजुषा मिमीत - एनं - जागृवीति - चतुश्चत्वारिंशच्च) (A4)

TS 6.4.5.1

प्राण इति प्र - अनः । वै । एषः । यत् । उपाशुरित्युप-अशुः । यत् । उपाश्वग्रा इत्युपाशु - अग्राः । ग्रहाः । गृह्णन्ते । प्राणमिति प्र - अनम् । एव । अनु । प्रेति । यन्ति । अरुणः

। ह । स्म । आह । औपवेशिरित्यौप - वेशिः । प्रातस्सवन इति प्रातः-सवने । एव । अहम् । यज्ञम् । समितिं । स्थापयामि । तेन । ततः । सःस्थितेनेति सं-स्थितेन । चरामि । इति । अष्टौ । कृत्वः । अग्रे । अभीतिं । सुनोति । अष्टाक्षरेत्यष्टा - अक्षरा । गायत्री । गायत्रम् । प्रातस्सवनमिति प्रातः - सवनम् । प्रातस्सवनमिति प्रातः - सवनम् । एव । तेन । आमोति । एकादश । कृत्वः । द्वितीयम् । एकादशाक्षरेत्येकादश-अक्षरा । त्रिष्टुप् । त्रैष्टुभम् । माद्व्यन्दिनम् । 20

TS 6.4.5.2

सवनम् । माद्व्यन्दिनम् । एव । सवनम् । तेन । आमोति । द्वादश । कृत्वः । तृतीयम् । द्वादशाक्षरेति द्वादश - अक्षरा । जगती । जागतम् । तृतीयसवनमिति तृतीय - सवनम् । तृतीयसवनमिति तृतीय-सवनम् । एव । तेन । आमोति । एताम् । ह । वाव । सः । यज्ञस्य । सःस्थितिमिति सं - स्थितिम् । उवाच । अस्कन्दाय । अस्कन्नम् । हि । तत् । यत् । यज्ञस्य । सःस्थितस्येति सं - स्थितस्य । स्कन्दति । अथो इति । खलु । आहुः । गायत्री । वाव । प्रातस्सवन इति प्रातः - सवने । न । अतिवादु इत्यति - वादे । इति । अनतिवादुकु इत्यनति - वादुकुः । एनम् । भ्रातृव्यः । भवति । यः । एवम् । वेद । तस्मात् । अष्टावष्टावित्यष्टौ - अष्टौ । 21

TS 6.4.5.3

कृत्वः । अभिषुत्यमित्यभि-सुत्यम् । ब्रह्मवादिन इति ब्रह्म-वादिनः । वदन्ति । पवित्रवन्त इति पवित्र - वन्तः । अन्ये । ग्रहाः । गृह्यन्ते । किम्पवित्र इति किम् - पवित्रः । उपाश्रुतिरित्युप - अश्रुः । इति । वाक्पवित्र इति वाक्-पवित्रः । इति । ब्रूयात् । वाचः । पतये । पवस्व । वाजिन् । इति । आह । वाचा । एव । एनम् । पवयति । वृषः । अश्रुभ्यामित्यश्रु - भ्याम् । इति । आह । वृष्णः । हि । एतौ । अश्रू इति । यौ । सोमस्य । गभस्तिपूत इति गभस्ति - पूतः । इति । आह । गभस्तिना । हि । एनम् । पवयति । देवः । देवानाम्

। प॒वि॒त्रम् । अ॒सि॒ । इति॑ । आ॒ह॒ । दे॒वः । हि॒ । ए॒षः । 22

TS 6.4.5.4

सन् । दे॒वा॒नाम् । प॒वि॒त्रम् । ये॒षाम् । भा॒गः । अ॒सि॑ । ते॒भ्यः । त्वा॒ । इति॑ । आ॒ह॒ ।
ये॒षाम् । हि॒ । ए॒षः । भा॒गः । ते॒भ्यः । ए॒नम् । गृ॒ह्णाति॑ । स्वा॒ङ्क॒तः । अ॒सि॒ । इति॑ । आ॒ह॒
। प्रा॒णमि॑तिं प्र - अ॒नम् । ए॒व । स्वम् । अ॒कृ॒त॒ । म॒धु॒मती॑रिति॒ म॒धु॒ - म॒तीः । नः॒ । इ॒षः
। कृ॒धि॒ । इति॑ । आ॒ह॒ । स॒र्वम् । ए॒व । अ॒स्मै । इ॒दम् । स्व॒द॒य॒ति॒ । वि॒श्वे॒भ्यः । त्वा॒ ।
इ॒न्द्रि॒येभ्यः॑ । दि॒व्ये॒भ्यः । पा॒रि॒वे॒भ्यः । इति॑ । आ॒ह॒ । उ॒भये॑षु । ए॒व । दे॒वम॒नु॒ष्ये॒ष्विति॑ दे॒व
- म॒नु॒ष्ये॒षु । प्रा॒णानि॑तिं प्र - अ॒नान् । द॒धा॒ति॒ । म॒नः । त्वा॒ । 23

TS 6.4.5.5

अ॒ष्टु॒ । इति॑ । आ॒ह॒ । म॒नः । ए॒व । आ॒श्रु॒ते॒ । उ॒रु॒ । अ॒न्तरि॑क्षम् । अ॒न्वि॑तिं । इ॒हि॒ । इति॑
। आ॒ह॒ । अ॒न्तरि॑क्षदे॒वत्यं॑ इत्य॒न्तरि॑क्ष॒दे॒वत्यः॑ । हि॒ । प्रा॒ण इति॑ प्र - अ॒नः । स्वा॒हा॒ । त्वा॒
। सु॒भ॒व॒ इति॑ सु - भ॒वः । सू॒र्या॒य॒ । इति॑ । आ॒ह॒ । प्रा॒णा इति॑ प्र - अ॒नाः । वै । स्व॒भ॒व॒सु॒
इति॑ स्व - भ॒व॒सुः । दे॒वाः । ते॒षु॒ । ए॒व । प॒रोक्ष॑मिति॒ परः॑ - अ॒क्षम् । जु॒हो॒ति॒ । दे॒वे॒भ्यः
। त्वा॒ । म॒रीचि॑पे॒भ्य इति॑ म॒रीचि॑ - पे॒भ्यः । इति॑ । आ॒ह॒ । आ॒दि॒त्यस्य॑ । वै । रु॒म॒यः ।
दे॒वाः । म॒रीचि॑पा इति॑ म॒रीचि॑-पाः । ते॒षाम् । तत् । भा॒ग॒धे॒यमि॑ति॒ भा॒ग॒धे॒यम् । तान् । ए॒व
। ते॒न॒ । प्री॒णा॒ति॒ । य॒दि॒ । का॒म॒ये॒त॒ । व॒र॒षु॒कः । प॒र्जन्यः॑ । 24

TS 6.4.5.6

स्या॒त् । इति॑ । नी॒चा॒ । ह॒स्ते॒न॒ । नी॒ति॒ । मृ॒ज्या॒त् । वृ॒ष्टि॑म् । ए॒व । नी॒ति॒ । य॒च्छ॒ति॒ । य॒दि॒
। का॒म॒ये॒त॒ । अ॒व॒र॒षु॒कः । स्या॒त् । इति॑ । उ॒त्ता॒ने॒नेत्यु॑त् - ता॒ने॒न॒ । नी॒ति॒ । मृ॒ज्या॒त् । वृ॒ष्टि॑म्
। ए॒व । उ॒दि॒ति॒ । य॒च्छ॒ति॒ । य॒दि॒ । अ॒भि॒च॒रे॒दित्य॑भि - च॒रे॒त् । अ॒मु॒म् । ज॒हि॒ । अ॒थ॒ । त्वा॒
। हो॒ष्या॒मि॒ । इति॑ । ब्रू॒या॒त् । आ॒हु॒ति॒मि॒त्या॒ - हु॒ति॒म् । ए॒व । ए॒नम् । प्रे॒प्स॒न्नि॒ति॒ प्र-ई॒प्स॒न्

। ह॒न्ति । यदि॑ । दू॒रे । स्यात् । ए॒ति । तमि॑तोः । ति॒ष्ठेत् । प्रा॒णमि॑तिं प्र - अ॒नम् ।
ए॒व । अ॒स्य । अ॒नु॒ग॒त्ये॒त्यनु॑ - ग॒त्यं । ह॒न्ति । यदि॑ । अ॒भि॒च॒रो॒दि॒त्या॒भि - च॑रेत् । अ॒मुष्य॑ । 25

TS 6.4.5.7

त्वा । प्रा॒ण इति॑ प्र - अ॒ने । सा॒द॒या॒मि । इति॑ । सा॒द॒येत् । अ॒स॒न्नः । वै । प्रा॒ण इति॑
प्र - अ॒नः । प्रा॒णमि॑तिं प्र - अ॒नम् । ए॒व । अ॒स्य । सा॒द॒य॒ति । ष॒ङ्गि॒रिति॑ षट् - भिः ।
अ॒शु॒भि॒रि॒त्यशु॑ - भिः । प॒व॒य॒ति । षट् । वै । ऋ॒त॒वः । ऋ॒तु॒भि॒रि॒त्यृतु॑ - भिः । ए॒व ।
ए॒नम् । प॒व॒य॒ति । त्रिः । प॒व॒य॒ति । त्रयः॑ । इ॒मे । लो॒काः । ए॒भिः । ए॒व । ए॒नम् ।
लो॒कैः । प॒व॒य॒ति । ब्र॒ह्म॒वा॒दि॒न इति॑ ब्रह्म॒वा॒दि॒नः । व॒द॒न्ति । कस्मा॑त् । स॒त्यात् । त्रयः॑ ।
प॒शूना॑म् । ह॒स्ता॑दा॒ना इति॑ ह॒स्त - आ॒दा॒नाः । इति॑ । यत् । त्रिः । उ॒पा॒शु॒मि॒त्युप॑ - अ॒शुम्
। ह॒स्तेन॑ । वि॒गृ॒ह्णा॒तीति॑ वि - गृ॒ह्णा॒ति । तस्मा॑त् । त्रयः॑ । प॒शूना॑म् । ह॒स्ता॑दा॒ना इति॑ ह॒स्त -
आ॒दा॒नाः । पु॒रुषः॑ ( ) । ह॒स्ती । म॒र्कटः॑ ॥ 26

(मा॒ध्या॒दि॒न - म॒ष्टा॒व॒ष्टा - व॒ेष - म॒न॒स्त्वा - प॒र्जन्यो॑ - ऽमु॒ष्य - पु॒रुषो॑ - द्वे च) (A5)

TS 6.4.6.1

दे॒वाः । वै । यत् । य॒ज्ञे । अ॒कुर्व॑त् । तत् । अ॒सु॒राः । अ॒कुर्व॑त् । ते । दे॒वाः ।
उ॒पा॒शा॒वि॒त्युप॑ - अ॒शौ । य॒ज्ञम् । स॒स्था॒प्य॒मिति॑ सं - स्था॒प्यम् । अ॒प॒श्य॒न् । तम् ।
उ॒पा॒शा॒वि॒त्युप॑ - अ॒शौ । स॒मिति॑ । अ॒स्था॒प॒य॒न् । ते । अ॒सु॒राः । व॒ज्रम् । उ॒द्य॒त्ये॒त्युत् -
य॒त्यं । दे॒वान् । अ॒भीति॑ । आ॒य॒न्त । ते । दे॒वाः । बि॒भ्य॑तः । इ॒न्द्रम् । उ॒पेति॑ । अ॒धा॒व॒न्
। ता॒न् । इ॒न्द्रः । अ॒न्तर्या॑मे॒णे॒त्यन्तः॑ - या॒मे॒न । अ॒न्तः । अ॒ध॒त्त । तत् । अ॒न्तर्या॑म॒स्ये॒त्यन्तः॑
- या॒म॒स्यं । अ॒न्तर्या॑म॒त्वमि॒त्यन्तर्या॑म - त्वम् । यत् । अ॒न्तर्या॑म इ॒त्यन्तः॑ - या॒मः । गृ॒ह्यते॑ ।
भ्रातृ॑व्यान् । ए॒व । तत् । य॒ज॑मानः । अ॒न्तः । ध॒त्ते । अ॒न्तः । ते । 27

TS 6.4.6.2

दुधामि । द्यावापृथिवी इति द्यावा - पृथिवी । अन्तः । उरु । अन्तरिक्षम् । इति । आह । एभिः । एव । लोकैः । यजमानः । भ्रातृव्यान् । अन्तः । धृत्ते । ते । देवाः । अमन्यन्त । इन्द्रः । वै । इदम् । अभूत् । यत् । वयम् । स्मः । इति । ते । अब्रुवन् । मघवन्निति मघ - वन् । अन्विति । नः । एति । भज । इति । सजोषा इति स - जोषाः । देवैः । अवरैः । परैः । च । इति । अब्रवीत् । ये । च । एव । देवाः । परैः । ये । च । अवरे । तान् । उभयान् । 28

TS 6.4.6.3

अन्वाभजदित्यनु - आभजत् । सजोषा इति स - जोषाः । देवैः । अवरैः । परैः । च । इति । आह । ये । च । एव । देवाः । परैः । ये । च । अवरे । तान् । उभयान् । अन्वाभजतीत्यनु-आभजति । अन्तर्याम इत्यन्तः - यामे । मघवन्निति मघ - वन् । मादयस्व । इति । आह । यज्ञात् । एव । यजमानम् । न । अन्तः । एति । उपयामगृहीत् इत्युपयाम-गृहीतः । असि । इति । आह । अपानस्येत्यप - अनस्य । धृत्यै । यत् । उभौ । अपवित्रौ । गृह्येयाताम् । प्राणमिति प्र-अनम् । अपान इत्यप - अनः । अनु । नीति । ऋच्छेत् । प्रमायुक इति प्र-मायुकः । स्यात् । पवित्रवानिति पवित्र - वान् । अन्तर्याम इत्यन्तः - यामः । गृह्यते । 29

TS 6.4.6.4

प्राणापानयोरिति प्राण - अपानयोः । विधृत्या इति वि - धृत्यै । प्राणापानाविति प्राण - अपानौ । वै । एतौ । यत् । उपाश्चन्तर्यामावित्युपाश्शु - अन्तर्यामौ । व्यान इति वि - अनः । उपाश्शुसर्वन् इत्युपाश्शु - सर्वनः । यम् । कामयेत् । प्रमायुक इति प्र - मायुकः । स्यात् । इति । असःस्पृष्टावित्यसं - स्पृष्टौ । तस्य । सादयेत् । व्यानेनेति वि - अनेन । एव । अस्य । प्राणापानाविति प्राण - अपानौ । वीति । छिनत्ति । ताजक् । प्रेति । मीयते । यम् । कामयेत् । सर्वम् । आयुः । इयात् । इति । सःस्पृष्टाविति सं-स्पृष्टौ । तस्य । सादयेत् । व्यानेनेति वि-अनेन । एव । अस्य । प्राणापानाविति प्राण - अपानौ । समिति । तनोति ।

सर्वम् । आयुः । एति ॥ 30

(त - उभयान् - गृह्यते - चतुश्चत्वारिंशच्च) (A6)

TS 6.4.7.1

वाक् । वै । एषा । यत् । ऐन्द्रवायव इत्यैन्द्र - वायवः । यत् । ऐन्द्रवायवाग्रा इत्यैन्द्रवायव
- अग्राः । ग्रहाः । गृह्यन्ते । वाचम् । एव । अनु । प्रेति । यन्ति । वायुम् । देवाः ।
अब्रुवन् । सोमम् । राजानम् । हुनाम् । इति । सः । अब्रवीत् । वरम् । वृणै । मदग्रा इति
मत् - अग्राः । एव । वः । ग्रहाः । गृह्यन्ते । इति । तस्मात् । ऐन्द्रवायवाग्रा इत्यैन्द्रवायव
- अग्राः । ग्रहाः । गृह्यन्ते । तम् । अघ्नन् । सः । अपूयत् । तम् । देवाः । न । उपेति
। अधृष्णुवन् । ते । वायुम् । अब्रुवन् । इमम् । नः । स्वदुय । 31

TS 6.4.7.2

इति । सः । अब्रवीत् । वरम् । वृणै । मद्देवत्यानीति मत्-देवत्यानि । एव । वः । पात्राणि
। उच्यन्ते । इति । तस्मात् । नानादेवत्यानीति नाना - देवत्यानि । सन्ति । वायव्यानि ।
उच्यन्ते । तम् । एभ्यः । वायुः । एव । अस्वदुयत् । तस्मात् । यत् । पूयति । तत् ।
प्रवात इति प्र - वाते । वीति । सृजन्ति । वायुः । हि । तस्य । प्वयिता । स्वदुयिता । तस्य
। विग्रहणमिति वि - ग्रहणम् । न । अविन्दुन् । सा । अदितिः । अब्रवीत् । वरम् । वृणै
। अथ । मया । वीति । गृहीद्धम् । मद्देवत्या इति मत् - देवत्याः । एव । वः । सोमाः । 32

TS 6.4.7.3

सन्नाः । असन् । इति । उपयामगृहीत् इत्युपयाम-गृहीतः । असि । इति । आह ।
अदितिदेवत्या इत्यदिति - देवत्याः । तेन । यानि । हि । दारुमयाणीति दारु-मयानि ।
पात्राणि । अस्यै । तानि । योनेः । संभूतानीति सं - भूतानि । यानि । मृन्मयानीति मृत् -

म॒र्यानि । सा॒क्षादि॒तिं स - अ॒क्षात् । ता॒नि । अ॒स्यै । तस्मा॑त् । ए॒वम् । आ॒हु । वाक् । वै ।
 । परा॑ची । अ॒व्याकृ॑तेत्य॒वि - आ॒कृता । अ॒वद॑त् । ते । दे॒वाः । इन्द्र॑म् । अ॒ब्रुव॑न् । इ॒माम् ।
 । नः॒ । वाच॑म् । व्याकु॑र्विति॒ वि - आकु॑रु । इति॑ । सः । अ॒ब्रवी॑त् । वर॑म् । वृ॒णै । म॒ह्यम् ।
 । च॒ । ए॒व । ए॒षः । वा॒यवै॑ । च॒ । स॒ह ( ) । गृ॒ह्यातै॑ । इति॑ । तस्मा॑त् । ऐ॒न्द्रवा॒यव॑
 इत्यै॑न्द्र - वा॒यवः॑ । स॒ह । गृ॒ह्याते॑ । ताम् । इन्द्रः॑ । म॒द्भ्यतः॑ । अ॒वक्र॑म्येत्य॒व - क्र॑म्य ।
 व्याक॑रोदिति॒ वि - आक॑रोत् । तस्मा॑त् । इ॒यम् । व्याकृ॑तेति॒ वि-आकृ॑ता । वाक् । उ॒द्यते॑ ।
 तस्मा॑त् । स॒कृत् । इन्द्रा॑य । म॒द्भ्यतः॑ । गृ॒ह्याते॑ । द्विः । वा॒यवै॑ । द्वौ । हि । सः । वरौ॑
 । अवृ॑णीत ॥ 33

(स्व॒दुय - सोमा॑ - स॒हा - ष्ठावि॑ंशतिश्च) (A7)

TS 6.4.8.1

मि॒त्रम् । दे॒वाः । अ॒ब्रुव॑न् । सोम॑म् । राजा॑नम् । ह॒नाम् । इति॑ । सः । अ॒ब्रवी॑त् । न ।
 अ॒हम् । सर्व॑स्य । वै । अ॒हम् । मि॒त्रम् । अ॒स्मि । इति॑ । तम् । अ॒ब्रुव॑न् । ह॒नाम् । ए॒व ।
 । इति॑ । सः । अ॒ब्रवी॑त् । वर॑म् । वृ॒णै । प॒यसा॑ । ए॒व । मे॒ । सोम॑म् । श्री॒णन् । इति॑ ।
 तस्मा॑त् । मै॒त्राव॑रु॒णमि॒ति मै॒त्रा - व॑रु॒णम् । प॒यसा॑ । श्री॒णन्ति॑ । तस्मा॑त् । प॒शवः॑ । अ॒पेति॑ ।
 अ॒क्राम॑न् । मि॒त्रः । स॒न् । क्रूर॑म् । अ॒कः । इति॑ । क्रूर॑म् । इ॒व । खलु॑ । वै । ए॒षः । 34

TS 6.4.8.2

क॒रोति॑ । यः । सोमे॑न । यज॑ते । तस्मा॑त् । प॒शवः॑ । अ॒पेति॑ । क्रा॒मन्ति॑ । यत् ।
 मै॒त्राव॑रु॒णमि॒ति मै॒त्रा-व॑रु॒णम् । प॒यसा॑ । श्री॒णाति॑ । प॒शुभि॑रिति॒ प॒शु - भिः॑ । ए॒व । तत् ।
 मि॒त्रम् । स॒म॒दर्ध॑यतीति॒ सं - अ॒र्धय॑ति । प॒शुभि॑रिति॒ प॒शु - भिः॑ । यज॑मानम् । पु॒रा । खलु॑ ।
 वा॒व । ए॒वम् । मि॒त्रः । अ॒वेत् । अ॒पेति॑ । मत् । क्रूर॑म् । च॒क्रुषः॑ । प॒शवः॑ । क्र॒मिष्य॑न्ति ।
 इति॑ । तस्मा॑त् । ए॒वम् । अ॒वृणी॑त् । वरु॑णम् । दे॒वाः । अ॒ब्रुव॑न् । त्वया॑ । अ॒श॒शुभे॑त्य॒श -

भुवाँ । सोमैम् । राजानम् । हुनाम् । इति । सः । अब्रवीत् । वरम् । वृणै । मह्यम् । च । 35

TS 6.4.8.3

एव । एषः । मित्राय । च । सह । गृह्याते । इति । तस्मात् । मैत्रावरुण इति मैत्रा -
वरुणः । सह । गृह्यते । तस्मात् । राज्ञाँ । राजानम् । अशुभवेत्यश - भुवाँ । घ्नन्ति ।
वैश्येन । वैश्यम् । शूद्रेण । शूद्रम् । न । वै । इदम् । दिवाँ । न । नक्तम् । आसीत्
। अव्यावृत्तमित्यवि - आवृत्तम् । ते । देवाः । मित्रावरुणाविति मित्रा - वरुणौ । अब्रुवन् ।
इदम् । नः । वीति । वासयत् । इति । तौ । अब्रूताम् । वरम् । वृणावहै । एकः ।
एव । आवत् । पूर्वः । ग्रहः । गृह्याते । इति । तस्मात् । ऐन्द्रवायव इत्यैन्द्र - वायवः ( )
। पूर्वः । मैत्रावरुणादिति मैत्रा - वरुणात् । गृह्यते । प्राणापानाविति प्राण - अपानौ । हि ।
एतौ । यत् । उपाश्वन्तर्यामावित्युपाश्व-अन्तर्यामौ । मित्रः । अहः । अजनयत् । वरुणः
। रात्रिम् । ततः । वै । इदम् । वीति । औच्छत् । यत् । मैत्रावरुण इति मैत्रा-वरुणः ।
गृह्याते । व्युष्ट्या इति वि - उष्ट्यै ॥ 36

(एष - चै - न्द्रवायवो - द्वाविंशतिश्च) (A8)

TS 6.4.9.1

यस्स्य । शिरः । अच्छिद्यत् । ते । देवाः । अश्विनौ । अब्रुवन् । भिषजौ । वै । स्थः ।
इदम् । यस्स्य । शिरः । प्रतीति । धत्तम् । इति । तौ । अब्रूताम् । वरम् । वृणावहै ।
ग्रहः । एव । नौ । अत्र । अपीति । गृह्यताम् । इति । ताभ्याम् । एतम् । आश्विनम् ।
अगृह्णन् । ततः । वै । तौ । यस्स्य । शिरः । प्रतीति । अधत्ताम् । यत् । आश्विनः ।
गृह्याते । यस्स्य । निष्कृत्या इति निः - कृत्यै । तौ । देवाः । अब्रुवन् । अपूतौ । वै ।
इमौ । मनुष्यचराविति मनुष्य - चरौ । 37

TS 6.4.9.2

भिषजौ । इति । तस्मात् । ब्राह्मणेन । भेषजम् । न । कार्यम् । अपूतः । हि । एषः । अमेद्वयः । यः । भिषक् । तौ । बहिष्पवमानेनेति बहिः - पवमानेन । पवयित्वा । ताभ्याम् । एतम् । आश्विनम् । अगृह्णन् । तस्मात् । बहिष्पवमान इति बहिः-पवमाने । स्तुते । आश्विनः । गृह्यते । तस्मात् । एवम् । विदुषां । बहिष्पवमान इति बहिः - पवमानः । उपसद्य इत्युप - सद्यः । पवित्रम् । वै । बहिष्पवमान इति बहिः - पवमानः । आत्मानम् । एव । पवयते । तयोः । त्रेधा । भेषज्यम् । वि । नीति । अदधुः । अग्नौ । तृतीयम् । अप्स्वित्युप-सु । तृतीयम् । ब्राह्मणे । तृतीयम् । तस्मात् । उपपात्रमित्युद - पात्रम् । 38

TS 6.4.9.3

उपनिधायेत्युप - निधाय । ब्राह्मणम् । दक्षिणतः । निषाद्येति नि - साद्य । भेषजम् । कुर्यात् । यावत् । एव । भेषजम् । तेन । करोति । समदर्धुकमिति सं - अदर्धुकम् । अस्य । कृतम् । भवति । ब्रह्मवादिन् इति ब्रह्म - वादिनः । वदन्ति । कस्मात् । सत्यात् । एकपात्रा इत्येक - पात्राः । द्विदेवत्या इति द्वि-देवत्याः । गृह्यन्ते । द्विपात्रा इति द्वि - पात्राः । हूयन्ते । इति । यत् । एकपात्रा इत्येक - पात्राः । गृह्यन्ते । तस्मात् । एकः । अन्तरतः । प्राण इति प्र - अनः । द्विपात्रा इति द्वि - पात्राः । हूयन्ते । तस्मात् । द्वौद्विविति द्वौ - द्वौ । बहिष्ठात् । प्राणा इति प्र - अनाः । प्राणा इति प्र - अनाः । वै । एते । यत् । द्विदेवत्या इति द्वि - देवत्याः । पशवः । इडा । यत् । इडाम् । पूर्वाम् । द्विदेवत्येभ्य इति द्वि - देवत्येभ्यः । उपह्वयेतेत्युप - ह्वयेत । 39

TS 6.4.9.4

पशुभिरिति पशु - भिः । प्राणानिति प्र-अनान् । अन्तः । दुधीत् । प्रमायुक इति प्र - मायुकः । स्यात् । द्विदेवत्यानिति द्वि-देवत्यान् । भक्षयित्वा । इडाम् । उपेति । हूयते । प्राणानिति प्र - अनान् । एव । आत्मन् । धित्वा । पशून् । उपेति । हूयते । वाक् । वै । ऐन्द्रवायव इत्यैन्द्र-वायवः । चक्षुः । मैत्रावरुण इति मैत्रा-वरुणः । श्रोत्रम् । आश्विनः । पुरस्तात् ।

ऐन्द्रवायवमित्यैन्द्र - वायवम् । भक्षयति । तस्मात् । पुरस्तात् । वाचा । वदति । पुरस्तात् ।
 । मैत्रावरुणमिति मैत्रा - वरुणम् । तस्मात् । पुरस्तात् । चक्षुषा । पश्यति । सर्वतः ।
 परिहारमिति परि-हारम् । आश्विनम् । तस्मात् । सर्वतः । श्रोत्रेण । शृणोति । प्राणा इति प्र
 - अनाः । वै । एते । यत् । द्विदेवत्या इति द्वि - देवत्याः । 40

TS 6.4.9.5

अरिक्तानि । पात्राणि । सादयति । तस्मात् । अरिक्ताः । अन्तरतः । प्राणा इति प्र - अनाः
 । यतः । खलु । वै । यज्ञस्य । विततस्येति वि - ततस्य । न । क्रियते । तत् । अन्विति
 । यज्ञम् । रक्षांसि । अवेति । चरन्ति । यत् । अरिक्तानि । पात्राणि । सादयति ।
 क्रियमाणम् । एव । तत् । यज्ञस्य । शये । रक्षसाम् । अनन्ववचारायेत्यननु - अवचाराय
 । दक्षिणस्य । हविर्धानस्येति हविः - धानस्य । उत्तरस्यामित्युत् - तस्याम् । वर्तन्याम् ।
 सादयति । वाचि । एव । वाचम् । दुधाति । एति । तृतीयसवनादिति तृतीय - सवनात् ।
 परीति । शोरे । यज्ञस्य । सन्तत्या इति सं - तत्यै ॥ 41

(मनुष्यचरा - बुदपात्र - मुपह्वयेत - द्विदेवत्याः - षट्त्वारिंशच्च) (A9)

TS 6.4.10.1

बृहस्पतिः । देवानाम् । पुरोहित इति पुरः - हितः । आसीत् । शण्डामर्काविति शण्डा - मर्का
 । असुराणाम् । ब्रह्मण्वन्त इति ब्रह्मण् - वन्तः । देवाः । आसन् । ब्रह्मण्वन्त इति ब्रह्मण् -
 वन्तः । असुराः । ते । अन्यः । अन्यम् । न । अशक्नुवन् । अभिभवितुमित्यभि - भवितुम्
 । ते । देवाः । शण्डामर्काविति शण्डा - मर्का । उपेति । अमन्त्रयन्त । तौ । अब्रूताम् ।
 वरम् । वृणावहै । ग्रहौ । एव । नौ । अत्र । अपीति । गृह्येताम् । इति । ताभ्याम् ।
 एतौ । शुक्रामन्थिनाविति शुक्रा - मन्थिनौ । अगृह्णन् । ततः । देवाः । अभवन् । परेति
 । असुराः । यस्य । एवम् । विदुषः । शुक्रामन्थिनाविति शुक्रा - मन्थिनौ । गृह्येते इति ।

भवति । आत्मनो । परेति । 42

TS 6.4.10.2

अस्य । भ्रातृव्यः । भवति । तौ । देवाः । अपनुद्येत्यप - नुद्ये । आत्मने । इन्द्राय । अजुह्वुः । अपनुत्तावित्यप - नुत्तौ । शण्डामर्काविति शण्डा - मर्का । सह । अमुना । इति । ब्रूयात् । यम् । द्विष्यात् । यम् । एव । द्वेष्टि । तेन । एना । सह । अपेति । नुदते । सः । प्रथमः । संकृतिरिति सं - कृतिः । विश्वकर्मेति विश्व - कर्मा । इति । एव । एनौ । आत्मने । इन्द्राय । अजुह्वुः । इन्द्रः । हि । एतानि । रूपाणि । करिंक्रत् । अचरत् । असौ । वै । आदित्यः । शुक्रः । चन्द्रमाः । मन्थी । अपिगृह्येत्यपि - गृह्ये । प्राञ्चौ । निरिति । 43

TS 6.4.10.3

क्रामत् । तस्मात् । प्राञ्चौ । यन्तौ । न । पश्यन्ति । प्रत्यञ्चौ । आवृत्येत्या - वृत्ये । जुहुतः । तस्मात् । प्रत्यञ्चौ । यन्तौ । पश्यन्ति । चक्षुषी इति । वै । एते इति । यस्स्य । यत् । शुक्रामन्थिनाविति शुक्रा - मन्थिनौ । नासिका । उत्तरवेदिरित्युत्तर- वेदिः । अभितः । परिक्रम्येति परि - क्रम्ये । जुहुतः । तस्मात् । अभितः । नासिकाम् । चक्षुषी इति । तस्मात् । नासिकया । चक्षुषी इति । विधृते इति वि-धृते । सर्वतः । परीति । क्रामत् । रक्षसाम् । अपहत्या इत्यप - हृत्यै । देवाः । वै । याः । प्राचीः । आहुतीरित्या - हुतीः । अजुह्वुः । ये । पुरस्तात् । असुराः । आसन्नं । तान् । ताभिः । प्रेति । 44

TS 6.4.10.4

अनुदन्त । याः । प्रतीचीः । ये । पश्चात् । असुराः । आसन्नं । तान् । ताभिः । अपेति । अनुदन्त । प्राचीः । अन्याः । आहुतय इत्या-हुतयः । हूयन्ते । प्रत्यञ्चौ । शुक्रामन्थिनाविति शुक्रा - मन्थिनौ । पश्चात् । च । एव । पुरस्तात् । च । यजमानः । भ्रातृव्यान् । प्रेति । नुदते । तस्मात् । पराचीः । प्रजा इति प्र - जाः । प्रेति । वीयन्ते । प्रतीचीः । जायन्ते ।

शुक्रामन्थिनाविति शुक्रा - मन्थिनौ । वै । अन्विति । प्रजा इति प्र - जाः । प्रेति । जायन्ते ।
अत्नीः । च । आद्याः । च । सुवीरा इति सु - वीराः । प्रजा इति प्र - जाः । प्रजनयन्निति
प्र - जनयन् । परीति । इहि । शुक्रः । शुक्रशोचिषेति शुक्र - शोचिषा । 45

TS 6.4.10.5

सुप्रजा इति सु - प्रजाः । प्रजा इति प्र - जाः । प्रजनयन्निति प्र - जनयन् । परीति । इहि ।
मन्थी । मन्थिशोचिषेति मन्थि - शोचिषा । इति । आह । एताः । वै । सुवीरा इति सु -
वीराः । या । अत्नीः । एताः । सुप्रजा इति सु - प्रजाः । याः । आद्याः । यः । एवम्
। वेद । अत्नी । अस्य । प्रजेति प्र - जा । जायते । न । आद्या । प्रजापतेरिति प्रजा-पतेः
। अक्षि । अश्वयत् । तत् । परेति । अपतत् । तत् । विकङ्कतमिति वि-कङ्कतम् । प्रेति
। अविशत् । तत् । विकङ्कत इति वि - कङ्कते । न । अरमत । तत् । यवम् । प्रेति ।
अविशत् । तत् । यवे । अरमत । तत् । यवस्य । 46

TS 6.4.10.6

यवत्वमिति यव - त्वम् । यत् । वैकङ्कतम् । मन्थिपात्रमिति मन्थि - पात्रम् । भवति ।
सक्तुभिरिति सक्तु - भिः । श्रीणाति । प्रजापतेरिति प्रजा - पतेः । एव । तत् । चक्षुः । समिति
। भरति । ब्रह्मवादिन इति ब्रह्म - वादिनः । वदन्ति । कस्मात् । सत्यात् । मन्थिपात्रमिति
मन्थि - पात्रम् । सदः । न । अश्रुते । इति । आर्तपात्रमित्यार्त - पात्रम् । हि । इति ।
ब्रूयात् । यत् । अश्रुवीत । अन्धः । अद्भ्युः । स्यात् । आर्तिम् । एति । ऋच्छेत् ।
तस्मात् । न । अश्रुते ॥ 47

(आत्मना परा - नि - ष्र - शुक्रशोचिषा - यवस्य - सप्तत्रिंशच्च) (A10)

TS 6.4.11.1

देवाः । वै । यत् । युञ्जे । अकुर्वत् । तत् । असुराः । अकुर्वत् । ते । देवाः ।
 आग्रयणाग्रानित्याग्रयण - अग्रान् । ग्रहान् । अपश्यन् । तान् । अगृह्णत् । ततः । वै । ते
 । अग्रम् । परीतिं । आयन् । यस्य । एवम् । विदुषः । आग्रयणाग्रा इत्याग्रयण-अग्राः ।
 ग्रहाः । गृह्यन्ते । अग्रम् । एव । समानानाम् । परीतिं । एति । रुग्णवत्येति रुग्ण - वत्या
 । ऋचा । भ्रातृव्यवत् इति भ्रातृव्य-वत् । गृहीयात् । भ्रातृव्यस्य । एव । रुक्त्वा । अग्रम्
 । समानानाम् । परीतिं । एति । ये । देवाः । दिवि । एकादश । स्थ । इति । आह । 48

TS 6.4.11.2

एतावन्तीः । वै । देवताः । ताभ्यः । एव । एनम् । सर्वाभ्यः । गृह्णाति । एषः । ते ।
 योनिः । विश्वेभ्यः । त्वा । देवेभ्यः । इति । आह । वैश्वदेव इति वैश्व - देवः । हि ।
 एषः । देवतया । वाक् । वै । देवेभ्यः । अपेति । अक्रामत् । युजाय । अतिष्ठमाना । ते
 । देवाः । वाचि । अपक्रान्तायामित्यप-क्रान्तायाम् । तूष्णीम् । ग्रहान् । अगृह्णत् । सा ।
 अमन्यत् । वाक् । अन्तः । यन्ति । वै । मा । इति । सा । आग्रयणम् । प्रति । एति
 । अगच्छत् । तत् । आग्रयणस्य । आग्रयणत्वमित्याग्रयण - त्वम् । 49

TS 6.4.11.3

तस्मात् । आग्रयणे । वाक् । वीतिं । सृज्यते । यत् । तूष्णीम् । पूर्वे । ग्रहाः । गृह्यन्ते
 । यथा । थ्सारी । इयति । मे । आखः । इयति । न । अपेति । राथस्यामि । इति ।
 उपावसृजतीत्युप - अवसृजति । एवम् । एव । तत् । अद्भ्युः । आग्रयणम् । गृहीत्वा ।
 यज्ञम् । आरभ्येत्या-रभ्यं । वाचम् । वीतिं । सृजते । त्रिः । हिम् । करोति । उद्गातृनित्युत् -
 गातृन् । एव । तत् । वृणीते । प्रजापतिरिति प्रजा - पतिः । वै । एषः । यत् । आग्रयणः ।
 यत् । आग्रयणम् । गृहीत्वा । हिं करोतीति हिम् - करोति । प्रजापतिरिति प्रजा-पतिः । एव । 50

TS 6.4.11.4

तत् । प्रजा इति प्र - जाः । अभीति । जिघ्रति । तस्मात् । वृथ्सम् । जातम् । गौः । अभीति । जिघ्रति । आत्मा । वै । एषः । यज्ञस्य । यत् । आग्रयणः । सर्वनेसवन् इति सर्वने - सवने । अभीति । गृह्णाति । आत्मन् । एव । यज्ञम् । समिति । तनोति । उपरिष्ठात् । एति । नयति । रेतः । एव । तत् । दुधाति । अधस्तात् । उपेति । गृह्णाति । प्रेति । जनयति । एव । तत् । ब्रह्मवादिन् इति ब्रह्म - वादिनः । वदन्ति । कस्मात् । सत्यात् । गायत्री । कनिष्ठा । छन्दसाम् । सुती । सर्वाणि । सर्वनानि । वहति । इति ( ) । एषः । वै । गायत्रियै । वृथ्सः । यत् । आग्रयणः । तम् । एव । तत् । अभिनिवर्तमित्यभि - निवर्तम् । सर्वाणि । सर्वनानि । वहति । तस्मात् । वृथ्सम् । अपाकृतमित्यप - आकृतम् । गौः । अभ । नीति । वर्तते ॥ 51

(आहाऽऽ - ग्रयणत्वं - प्रजापतिरेवे - ति - विश्रुतिश्च) (A11)

praSna korvai with starting padams of 1 to 11 anuvAkams :-

(यज्ञेन ता उपयङ्गि - देवा वै यज्ञमाग्रीध्रे - ब्रह्मवादिन्ः स त्वै - देवस्य ग्रावाणं - प्राणो वा उपाश्वग्रा - देवा वा उपाश्वौ - वाग्वै - मित्रं - यज्ञस्य - बृहस्पति - देवा वा आग्रयणाग्रा - नेकादश)

korvai with starting padams of 1, 11, 21 series of pa jcAtis :-

(यज्ञेन - लोके पशुमान्ध्र स्याथ - सर्वनं माध्यन्दिनं - वाग्वा - अरिक्तानि - तत् प्रजा - एकपञ्चाशत्)

first and last padam of fourth praSnam of 6th KANDam

(यज्ञेन - नि वर्तते)

॥ हरिः ॐ ॥ ॥ कृष्ण यजुर्वेदीय तैत्तिरीय संहितायां षष्ठकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः समाप्तः ॥